

HOMOKI-NAGY MÁRIA

A törvényes öröklés jogi szabályozása Magyarországon 1861-ig

Az ember természetes kívánságai közé tartozik, hogy vagyonáról szabadon rendelkezzen életében s halála esetére egyaránt. Ez motiválhatta az öröklés rendszerének kialakítását, melynek történeti fejlődése során két változata jött létre: a törvényes és a végrendeleti öröklés.

Törvényes öröklésről akkor beszélünk, amikor az örökhagyó vagyonának, a hagyatéknak az utódokra történő átszállását szokásjogi normák illetve törvények szabályozzák s ebben a rendszerben az örökhagyó nem befolyásolhatja, kik legyenek az örökösei. Más a helyzet, amikor az örökhagyó már meghatározhatja, hogy halála után ki vagy kik kapják meg vagyonát.

A magyar öröklésjogi rendszerben kezdetben csak a nemzetségi öröklést, azaz a törvényes öröklést ismerték, amelynek alapját a nemzetségi birtokszervezet és a családhoz tartozók vagyonszösszege adta. A nemzetség földtulajdonát úgy fogták fel, mint családi vagyont, amely a nemzetség tagjainak tudta és akarata nélkül nem kerülhetett ki a családi kötelékből, ezért azt a nemzetségszefő, családszefő halálakor annak fiai, azaz a család tagjai örökölték. Éppen ezért, amikor a nemzetség tagjainak egyéni öröklése kialakult, éles különbséget tettek a családi-nemzetségi vagyon és az egyes ember által életében szerzett vagyon között. Amikor a szerzett vagyon fogalma, illetve rendszere létrejött, akkor jelenik meg a törvényes öröklés mellett a végrendeleti öröklés lehetősége is és ettől kezdve egymás mellett élt a kétféle öröklésjogi rendszer. Ez azt jelentette, hogy ha volt érvényes végrendelete az örökhagyónak, akkor a végrendelet szerint kellett a vagyont szétosztani. Ha nem volt érvényes végrendelete vagy vagyonának csak egy meghatározott részéről rendelkezett, akkor a végrendeleti öröklés kiegészítéseként a törvényes öröklés szabályait alkalmazták.

Az öröklésre vonatkozó első biztos adataink Szent István korából valók. Ő biztosította először az egyéni földtulajdont a nemzetségi szállásbirtokokban és a király által adományozott birtokokban egyaránt:

„ki-ki ura legyen az ő tulajdonának, szinte úgy a király adományainak is, míg él: és az ő halála után fiai hasonló urasággal bírják örökségöket.” (Szt. István II. 35.)

Ugyanakkor azt is le kell szögeznünk, hogy még Werböczy korában sem tulajdonítottak különösebb jelentőséget a végrendeletnek, hiszen a Hármaskönyvben a végrendelet pontos szabályait nem határozták meg. A döntő változás majd 1715-ben következik be, amikor az 1715:43. tc. részleteiben szabályozza az érvényes végrendelet formai kelleke-

it. A fentiekre figyelemmel a törvényes öröklés szabályainak történeti fejlődését követjük nyomon a magyar szokásjog és törvények összefüggésében.

Werbőczyt sokan és sokszor vádolták meg azzal, hogy a Hármaskönyvével megakadályozta a magyar magánjog fejlődését. Ha ez igaz, akkor ez nem Werbőczy hibája, hanem a magyar jogalkotóké, hiszen a Hármaskönyv elkészülte után több évszázad állt rendelkezésre az újabb törvények elkészítésére és hatálybaléptetésére. A törvényes öröklés szabályozására született is néhány új jogszabály, a kérdés csak az, hogy az időben később keletkezett törvények módosították-e öröklésjogi rendszerünket vagy nem. Erre a kérdésre a tanulmány végén kapunk választ.

Miután szokásjogi rendszerünket legelőször Werbőczy foglalta össze Hármaskönyvében, tekintjük át a törvényes öröklés szabályait az ott megfogalmazottak szerint. Ahhoz, hogy a középkori törvényes öröklés szabályait figyelemmel tudjuk kísérni, három alapelvet kell mindig szem előtt tartanunk:

1. érvényesíteni kell a *paterna paternis* és a *materna maternis* elvét, mely szerint az apai ágról származott vagyont az apai ági örökösöknek kell juttatni, míg az anyai ági örökösöknek kell megkapniuk az anyai vagyont;
2. a törvényes öröklésnek szokásjogilag pontosan meghatározott rendje van, mely szerint először az örökhagyó lemenői örökölnek, lemenők hiányában a felmenők illetve az oldalág öröklése következik be;
3. végül mindig figyelemmel kell lenni arra, hogy a közelebbi fokban rokon kizárja az öröklésből az ízben távolabb álló rokont.

A Tripartitum rendelkezései szerint a törvényes öröklés során először tehát az örökhagyó *lemenői* örökölnek, mégpedig fejenként egyenlő arányban.

Középkori jogrendszerünk szerint lényeges annak a meghatározása, hogy kiket tekintünk az örökhagyó lemenőinek.

Mindenekelőtt különbséget kell tennünk fiúk és leányok, valamint az ő lemenőik között, másrészt meg kell határozni a természetes és törvényes örökös fogalmát. *Törvényes* gyermeknek minősül az, aki törvényes házasságból, illetve az apja halálát követő tíz hónapon belül született (Hk.II.62.). Jogunk ugyanakkor lehetőséget ad a *természetes* gyermek törvényesítésére is: amennyiben nincs akadálya, a gyermek szülei *utólagos házasságkötéssel* törvényesíthetik gyermeküket. Ekkor a jog úgy tekinti a törvényesítést, mintha a gyerek eleve törvényes házasságból született volna. Ha erre nincs lehetőség, akkor a természetes gyermeket *királyi kegyelemmel* lehetett törvényesíteni. Ez utóbbira azonban csak akkor kerülhetett sor, ha a törvényesítés nem sértette a törvényes gyermek jogát. Ha a királyi kegyelemmel történő törvényesítés után egy nemes apának törvényes gyermeke született, akkor a törvényesítés személyi hatályát megtartotta, azaz a gyermek nemes lett, de vagyoni hatályát elvesztette, vagyis a gyermek nem örökölhette apjának nemzetségi vagyonából.

„A törvényes fiúk és más törvényes örökös sérelmére és akarata ellenére azokat sem a pápa sem fejedelmünk nem törvényesítheti.” (Hk.I.108.)

A *törvénytelen* gyermek szülei vagyonából a törvényes öröklés szabályai szerint nem örökölhettek, de a magyar szokásjog igyekezett korrigálni a vétlen gyermekek öröklési jogát, ezért kiegészítő szabályokat érvényesített:

„Ha a férj és feleség közt vérrokonságuk vagy sógorságuk miatt, melyről tudomásuk nem volt elválás történik... a házassági frigy fennállásának ideje alatt

nemzett gyermekek öröklési jogon mindkét szülőjük fekvő jóságában és birtokjogaiban benn fognak maradni. Ha azonban a házasságot tudva és az atyafiaknak vagy azoknak tiltakozása ellenére kötötték, akiknek ő utánuk örökösödni kell a házasság tartama alatt nemzett gyermekeknek szülőik fekvő jóságában és birtokjogaiban nem örökösödhetnek ezek legott a nemzetségi atyafiakra vagy más öröklésre hivatottakra háramlanak."

„A vérrokonság nem tudása mindkét szülő ingatlan jóságainak öröklésére nézve a magzatok törvényességét annak tudása pedig az említett öröklésre nézve a magzatok törvénytelségét eredményezi.” (Hk.I.108.)

Törvényes öröklésben csak a vérokonok részesülhettek, vagyis azok, akik közös őstől származtatták magukat. Ennek a szabálynak az értelmében az örökbefogadott gyermeket nem törvényes örökösnek tekintették, hanem végrendeleti örökösnek, aki az örökbefogadó apa rendelése által és a király jóváhagyása mellett örökölt még akkor is, ha ezzel az örökbefogadó nemzetség ősi vagyonából is örökölhett. (Hk.I.120.)

Hasonló a megítélése a *fiúsított nő* öröklésének is. Bár a fiúsított lány vérszerinti örökös, de nem a törvényes öröklés szerint, hanem a fiúsító oklevél ereje által, azaz királyi jóváhagyással és nemzetségének beleegyezésével. (Hk.I.50.)

Mindezek után érdemes megfigyelni, hogyan tett különbséget Werbőczy a lemenők között.

„Maradékok neve alatt mindazokat értjük, kiknek atyjuk vagy anyjuk után törvény szerint örökölniök kell beleértve az utószülötteket is, akár férfiak akár nők legyenek azok. Ivadékok nevével pedig már a megszületett fiúkat és leányokat jelöljük, az utószülöttek kizárásával. Gyermekeknek pedig mind a fiúkat mind a leányokat mind pedig a fiú- és leányunokákat mondjuk. Mindazonáltal országunk régi és meggyökeresedett szokása szerint örökösök alatt egyedül a törvényes fiakat értjük, kik az atyai jogokban örökölni szoktak.” (Hk.I.17.)

A lemenők öröklése mindenki mást megelőz, de ebből a szempontból lényeges kérdés, hogy ki és mit örökölhett, másként Werbőczy fenti írt magyarázatai sem nyerne értelem.

A *férfiágot* illető javakat csak a törvényes fiúgyermekek között lehetett szétosztani. Ugyanakkor a mindkét ágat megillető jóságot a fiúk és a leányok egyenlő arányban öröklik

„Abban az esetben, ha az atyai vagy anyai fekvő jóságok és birtokjogok mind a két ágat, tudniillik úgy a fiúkat, mint a leányokat illetik az örökös nevet a leányok is viselhetik. Minthogy tehát a leányok nem részesedhetnek minden atyai jószágban és jogban, ugyanazért helyesen nem örökösöknek hanem inkább maradékoknak nevezzük őket.” (Hk.I.17.)

A fekvő jóságok és birtokjogok említésénél nézzük meg, milyen vagyon is tartozott ide. A birtok eredete szempontjából különbséget teszünk *ősi* (nemzetségi) szállásbirtok, a király által adományozott *adománybirtok* és a *szerzett jóság* között. Vagyonjogunk történeti fejlődését tekintve a honfoglaló magyarjaink által elfoglalt szállásterületek képezték az ősi vagyon alapját. Ez volt az a birtok, melyet az egyes nemzetségek nem engedtek ki a kezükből, s bár a nemzetséghez tartozó családok kezelésében, használatában voltak, amennyiben a birtokot éppen kezén tartó családfőnek nem volt lemenője, akkor a birtok felmenőire illetve a vele vér- és jogközösségben lévő oldalági nemzetségtagjaira, azaz az osztályos atyafiakra szállt. Természetesen az államalapítást követően

elindult az a gyakorlat, hogy királyaink, jószolgálatokért cserébe birtokot adományoztak híveiknek a királyi, kincstári birtokból. A királyi adományozás a Nyugat-Európában kialakult hűbéri rendszerhez hasonlít, azzal a megjegyzéssel, hogy Magyarországon a tisztán magánjogi jellegű intézményhez közjogi elemek is társultak. Ezen túlmenően a *Szent István* által adományozott birtok a megadományozott halála esetén nem szállt vissza a királyra, hanem a magyar szokásrendszerek megfelelően a megadományozott nemzetségének birtokába került. Ezt a szokást kívánta *Kálmán* megváltoztatni, amikor kimondta, hogy az adománybirtok öröklhető, de csak apáról fiúra, azaz a megadományozott lemenőire abban a rendszerben, ahogy azt az adománylevél öröklési záradéka megengedi. A megadományozott rokonai, azaz a tágabb értelemben vett nemzetség már nem tarthatott igényt az adománybirtokra.

*„Valamely birtokot szent István adományozott vala, abban minden maradék örököljön az ő következése szerint. Más királyok adománya apáról fiúra szálljon, és ha fiú nincsen, következék a testvér, a kinek holta után az ő fiait sem kell ki-
rekeszteni az örökségből. De ha testvér sincs, legyen a birtok a királyé.”*
(*Kálmán*. I. 20.)

Kálmán ezzel a törvényhellyel éles különbséget tett a szállásbirtok és a király által adományozott birtok között, s ez utóbbiból ki akarta zárni a nemzetség öröklési jogát. Ezzel indult el az a küzdelem, melyet a nemesség és a király folytatott a birtokok öröklésével kapcsolatban, s amelyből 1222-ben a nemesség került ki győztesen, amikor az *Aranybulla* 4. cikke kimondta, hogy ha a serviens fiúutód nélkül hal meg, akkor a leányokat megillető leánynegyed kivételével birtokáról szabadon rendelkezhet. Ha azonban ezt nem tenné meg,

„valamely közelebb való atyjafiai vannak, azoké legyen és ha teljességgel semmi nemzetsége nem volna, a királyra szálljon birtoka”.

Ezzel a serviensek elérték, hogy a király által adományozott birtok is a nemzetség rendelkezésében maradt. Bár az adományozott birtokot királyaink a királyi főtulajdonjogra hivatkozva továbbra is megkísérelték megtartani, amit bizonyít az is, hogy *Károly Róbert* a *Drugethek* javára szóló adománylevelében csak az egyenesági férfi leszármazót tekintette örökösnek, a testvért nem, s amikor a megadományozott fiúutód nélkül halt meg, az adománybirtok visszaszállt a királyra, aki a birtokot újból eladományozta az elhunyt unokaöccsének (testvére egyik fiának). Érvényesült tehát az a szabály, miszerint a megadományozottnak, mint első szerzőnek a testvére nem örökölhette törvényesen az adománybirtokot. Bár ezt *Kálmán* még megengedte. Ezek után kimondhatjuk, hogy *Károly Róbert* idején a hűbériség magánjogi tradíciói léteztek Magyarországon, vagyis az adománybirtok öröklhetőségét az egyenesági leszármazókra igyekeztek korlátozni. A *Károly Róbert* által kiadott adománylevelek a következő szófordulatot használják „a birtokot valamely hívének és általa örököseinek adta oda”.¹ Ez a kifejezés azonban nem tette egyértelművé, hogy a megadományozott egész nemzetsége vagy csak egyenesági leszármazói örökölhettek-e. Ezt a kérdést döntötte el *Nagy Lajos* 1351. évi decretuma. Az *Engel Pál* által vizsgált oklevelek alapján mondhatjuk azt, hogy az Anjou-kori okiratok teljes feltárása után állíthatnánk teljes biztonsággal azt, hogy *Károly Róbert* az addigi magyar magánjog szokásjog által szabályozott rendszerébe az Európában érvénye-

¹ *Engel Pál*: *Nagy Lajos ismeretlen adományreformja. Történelmi Szemle*, 1997. 147. p., 1317: Anjou-kori oklevéltár. I. szerk. *Kristó Gyula* Szeged, 1990. 447. p.

sülő más elemeket is megpróbált meghonosítani, mint pl. a fiúsítás intézményét. Az öröklési jog részleges megváltoztatásával az adománybirtok örökléséből a nemzetség jogát kizárta volna, s ezzel elkülönülhetett volna az ősi és az adománybirtok egymástól. A nemzetség öröklésjoga azonban oly erős volt, hogy Károly Róbert törekvését a magyar szokásjog nem engedte érvényesülni. Ez a megoldás került előtérbe Nagy Lajosnak 1351. évi dekrétumában, amikor általános érvényt szerzett az ősiség rendszere. Ennek lett a következménye, hogy a törvényes maradékok mindennemű nemzetségi vagy ősi javakból örökölték. A királyi kegyelemmel törvényesített gyermekek viszont, ha vannak törvényesen született gyermekek, a nemzetségi ősi vagyonból nem örökölhettek. A törvényesített gyermekek csak abból a jószágból részesedhetnek, amelyről szabad rendelkezési joga van az örökhagyónak, azaz a vásárolt birtokból. (Hk.I.57.59.106.108.) A király által adományozott birtokot az adománylevélben megfogalmazottak szerint vagy csak a fiúk örökölhették egyenlő arányban, vagy az örökhagyó fiai, leányai egyaránt. A vásárolt birtokot mindig egyenlő arányban örökölték az örökhagyó lemenői.

A nemzetségi jogban gyökerező magyar felfogás szerint örökösnek számítottak az egy apától született fiútestvérek, továbbá a rokonság mindazon tagjai, akik még osztatlanul éltek a közös jószágon, tekintet nélkül arra, hogy rokonságuk hányadfokú.²

A természetes, azaz házasságon kívül született gyermek apja után nem örökölhettek, csak az anyai vagyon örököse lehetett. (1659:36. tc.) Ha egy apának több házasságból is születtek gyermekei, akkor ők az apai vagyonból egyenlő arányban részesedtek, míg az anyai vagyonból minden gyermek csak a saját vérszerinti anyja után örökölt.

„Az is gyakran megtörténik, hogy a szülők, az első feleségtől származott fiúk jog-sérelmére ugyanezen fiúk anyai s az előbbi feleség jogán örökösen birt javak új adományleveleket s örök felvállásokat szerezve, azoknak az ily szerző s az ezek jövedelméből szerzett javakból való kitagadására törekszenek: akik ekkor rendelkeznek: hogy az előbbi szerzési oklevelek erejükben megmaradván a teljességű fiúk az összes anyai, anyáról ősi s a fiúk anyai jogán szerzett birtokból az őket megillető részeket osztály útján megszerezzhessék.” (1659:36. tc.)

A törvényes öröklés végrehajtásának sajátos magyar eljárási módja az úgynevezett osztály. Az örökhagyó halála után hagyatéki leltárt készítettek, amelyben feltüntették, milyen ingó és ingatlan maradt az örökösökre és pontosan meghatározták a törvényes örökösöket. Amennyiben voltak gyerekek, akkor először ők örökölték, mégpedig fejenként egyenlő arányban, ha pedig valamelyik gyermek kiesett az öröklési sorból, de voltak unokák, ők összességében annyit örökölték, mint amennyit kieső elődjük örökölt volna:

„minden nemesnek bármi néven nevezendő apai és ősi fekvőjószágai és birtokjogai, azoknak a nemeseknek fiai, tudniillik az egy apától való testvérek között egyenlően oszlanak meg és annyifelé szakadnak szét, ahány testvér.” (Hk.I.40.) „Ha az elhunyt férj halála után feleségével és osztályos atyafiaival együtt fiúkat és leányokat hagyott hátra, akkor az összes ingó vagyonból legelőször az elhunyt részét az életben maradt osztatlan atyafiak részeitől el kell választani. Az elhunyt férjnek bármi néven nevezendő minden ingó vagyonát felesége és fiai, leányai között közösen felosztják és annyifelé különítik, ahány még meg nem osztott és ki nem házасított személy van a házban.” (Hk.I.99.)

² Engel Pál: i. m. 146. p.

Ha valamelyik testvérnek nem lennének lemenői, akkor az ő örökrészét testvérei és azok lemenői között kell egyenlő arányban szétosztani.

„Az atyafiak közt megosztott minden efféle fekvő jószág és birtokjog, valamelyiküknek örököse nem lévén... a többi, őt túlélő s örökösökkel megáldott atyafira háramlik, ha ezek az életben lévő atyafiak okirattal bebizonyítják, hogy az elhalt és örökösöktől megfosztott atyafiú a nemesség egyenes ágán az ő igazi vérségükből származott és hogy fekvő javaiban és birtokjogaiban saját elődeik az ő elődjével megosztott vagy osztályra lépett.” (Hk.I.47.)

Erről rendelkezett az 1659:117. tc., amikor a Kun család osztályos atyafiai között tett igazságot.³

Ha valamelyik gyermek, szüleinek életében az osztályos vagyomból már valamit kapott, akkor azt, az ő törvényes örökrészébe be kellett számítani. Ez azt jelentette, hogy ha a leányokat az örökhagyó halála előtt már kiházásították, akkor a szülői ingó keresményből az örökhagyó halála után már semmit sem kaptak. Ha viszont a kiházítás ősi ingó vagyomból történt, akkor az a leányok osztályrészébe beszámított. (Hk.I.99.) Szlemenics szerint e szabály alól az jelentett kivételt, „ha a szülőknek tulajdon keresményeik volnának és a gyermek megmutathatná, hogy azt szülei neki ajándékozták”. Pál (Sz.P. Községes törvényszéki polgári magyar törvény 1823. lábjegyzet) Frank Ignác minderről azt mondja, hogy csak az apró dolgokat lehetett figyelmen kívül hagyni illetve az olyan nagyobb ajándékokat, „melyek eránt az adakozó szándéka a beszámítással világosan ellenkezik”. (Frank Ignác: A közigazság törvénye Magyarhonban Buda, 1845. 483. p.) Ez a megállapítás azonban csak és kizárólag az ingó dolgokra vonatkozhat, mert a Hármaskönyv rendelkezése szerint is a fiútestvérek mindazt a vagyont kötelesek osztályra bocsátani, azaz törvényes örökrészükbe betudni, amit az osztály előtt bármilyen módon szereztek. Hasonlóképpen, ha az örökhagyó fiának házasságkötésekor, a család alapítására meghatározott nagyságú ingatlant adott, az a fiú osztályrészébe beszámított, azaz osztályra kellett bocsátani. Igazolják mindezt fennmaradó okirataink is, melyekből kitűnik, hogy az osztatlanul élő atyafiak közös szerzeményének számított minden olyan birtok, amelyet bármelyikük bármi módon szerzett.⁴

Az 1723:47. tc. lerontotta azt a régi szabályt, hogy az osztozatlan testvéreknek minden birtokukban lévő vagyont osztályra kell bocsátaniuk, függetlenül attól, hogy örökölték, ajándékozás útján jutottak hozzá vagy saját pénzükön vásárolták:

„egyik vagy másik testvér csak az olyan javakat tartozzék közosztály alá bocsátani, melyeket az atyai vagy anyai ősi javak jövedelmeiből szereztek, a többi más úton módon szerzeteket pedig az említett ősiekből s azok jövedelmeiből őt megillető rész mellett, magának és örököseinek tarthassa meg.”

Ez a mindennapi gyakorlatban azt jelentette, hogy ha az osztatlanul élő testvérek közül valamelyik a királytól adománybirtokot nyert, akkor ezt már nem kellett az osztályrészbe beszámítani, azaz osztályra bocsátani. Ez a szerző különvagyónának számított. Amit

³ Lásd: Engel Pál: i. m. 143. p.

⁴ Engel igazolja, hogy a 14. század derekáiig az osztatlanul élő atyafiak közös szerzeményének számított minden olyan birtok, amelyet bármelyikük bármi módon szerzett. Ezt tanúsítja a Pányoki család 1327. évi osztálylevele, a Kompoltiak és Domoszlóiak 1325. évi osztálylevele. De ezt bizonyítja Acsai Márton és testvéreinek 1347-ből származó osztálylevele is, ahol kimondták, hogy a testvérek valamennyi elnyert, talált és birtokolt jószágukon megosztoznak, mégpedig úgy, hogy mindhármuk egyenlő részt kapnak belőlük, bármelyikük szerezte is azokat. Engel Pál: i. m. 143. p.

Károly Róbert a 14. században már megpróbált érvényesíteni, de a nemzetség öröklési joga ezt megakadályozta, azt az 1723. évi módosítás érvényesíteni tudta.

Az osztály során bizonyos szabályokat külön is figyelembe kellett venni. Így

„ha a férjnek 50 számon alul lévő lónyája, vagyis úgynevezett ménese van ezeket feleségével való házasságának fennállása és tartama alatt gyűjtött össze vagy vásárolt az köztük egyenlően oszlik”. (HK.I.101.)

Ha viszont a ménes több mint ötven lóból állt, akkor ingatlanak minősült, s ezért az ingatlan dolog öröklésének szabályai szerint a gyermekek között kellett felosztani.

A család birtokában lévő fegyvereket mindig a fiúk örökölték.

1723:49. tc. „akármiféle ősi javaknak és birtokjogoknak az elidegenítőit s más javaknak szerzőit, annyiban amennyiben az ősieket elidegenítették, addig, míg az ilyen elidegenítetteket ki nem egészítik más javak szerzőinek mondani ne lehessen: csak azokat tekintsék szerzeményeknek és az 1715:26. tc. szerint is szabad rendelkezés alá esőknek, melyeket valaki vagy az ősi birtok jövedelméből vagy másképpen saját erejéből és szorgalmából szerez”.

A fent említett szerzett ingatlanokat az örökhagyó lemenői, fiai és leányai között egyenlő arányban kell szétosztani. Ugyanakkor az örökhagyó kezelésében lévő nemzeti, ősi ingatlant a fiúk öröklik fejenként egyenlő arányban.

Amennyiben az örökhagyó hagyatékában király által adományozott birtok van, annak öröklését az adománylevél záradéka határozza meg, melynek értelmében a birtokot örökölhettek a fiúk egyenlő arányban, de ha az adománylevél rendelkezése úgy szól, hogy mindkét ágbeli maradékoké legyen, akkor fiúk és leányok egyenlő arányban öröklik az adománybirtokot.

Az örökösödő testvérek általában egyenlő jogokkal bírnak, mégis a legidősebb és a legkisebb fiúnak bizonyos többletjogaik vannak. A legöregebb fiú köteles őrizni a nemzetség birtokára vonatkozó okiratokat. (HK.I.42., 1659:43. tc.)

Ha azonban valamelyik testvére perbe bocsátkozik és jogainak tisztázásához szüksége van a családi okiratokra, akkor azokat a legidősebb fiú köteles számára átadni, illetve felperesi vagy alperesi pozícióban perbe bocsátkozni. Ha testvére az iratokat nem akarná visszaadni, büntetés terhe mellett kényszerítheti az osztályosokat az oklevelek visszaadására. Ugyanakkor a nemzetség jogainak fenntartása érdekében joga van perbe szállni. Perbeli egyezsége ugyanakkor csak osztályosainak engedélyével léphet.

A legkisebb fiú joga, hogy a szülői házat tartozékaival együtt megörökölje, de az egyenlő osztályrészek miatt a többi testvéreknek a ház értékével növelt értékű osztályrészt kell kialakítani. (HK.I.40,41.)

A magyar nemesi jog a fiúknak látszólag több jogot ad, mint a leányoknak, ugyanakkor a leányok meghatározott női különjogokban részesültek, mely jogok biztosítása minden törvényes örökös számára kötelező volt. Valamennyi női különjognak van öröklésjogi következménye, s erre tekintettel nézzük meg, milyen jogosultságok tartoznak e körbe: leánynegyed, hitbér, hozomány, közszerzemény, özvegyi jog és a hajadoni jog.

A leánynegyedet először az 1222-ben kiadott Aranybullában említik, ahol kimondják, hogy:

„ha valamely nemes ember fiúmagzat nélkül hal meg, birtokának negyed részét leánya kapja, a többivel azt művelje ami neki tetszik.”

Ezt a negyedrészt mindig az apai ősi birtokból, közbecsű értékben kellett kiadni a leányok számára, mégpedig az apa halála után az apai vagyon örököseinek. Ezt erősítette meg az 1435. évi 19. és 20. törvénycikkek, és ezt rögzítette Werbőczy is Hármaskönyvében. (Hk.I.29., 88. tc.)

A *hitbér* (dos) jogintézménye a nő vételarából fejlődött ki egyházjogi hatásra. Werbőczy szerint a hitbér egyrészt a törvényesen egybekelt nőnek a vételára, másrészt a nő szüzességének ára. A hitbért mindig a férj adja feleségének a házasság megkötését követően, de a házasság fennállta alatt a férj tulajdonában volt és csak a házasság megszűnését követően kellett a férj örököseinek kiadni a feleség vagy annak örökösei számára. (Hk.I.93.)

A *hozomány* (allatura) olyan ingó vagy ingatlan vagyon, amelyet tipikusan a menyasszony atyja vagy fiútestvérei, de általában a leendő férj kivételével bárki más ad a menyasszonynak, a házasság vagyoni terheinek megkönnyítésére. A hozomány a házasság fennállta alatt a feleség tulajdonában van, de azzal a férj rendelkezik. A házasság megszűnését követően a hozományt vissza kellett adni a nőnek vagy az ő törvényes örököseinek. Mindaddig, amíg a férj vagyonából ki nem adták a hozományt, addig a feleségnek törvényes zálogjoga van férje vagyonában.

A *jegyajándék* (res paraphernales) olyan ingó dolog, amelyet a menyasszony kapott a házasság előtt völegényétől vagy bárki mástól. A jegyajándékba kapott ingóságok a nő kizárólagos tulajdonában és rendelkezésében voltak a házasság alatt.

Amikor törvényeink a leányok kiházását említik, akkor a hozományba illetve jegyajándékként átadott jószágra kel gondolnunk. Ez az az apai vagyonból származó osztályrész, amelyet a leányok törvényes örökrészébe be kell számítani.

A női különjogoknak ezt a rendszerét fenntartották későbbi törvényeink is, így különösen az 1836. VIII. tv., az 1840. VIII. tv. valamint az Ideiglenes Törvénykezési Szabályok 1861-ben.

A lemenők öröklésével csak az *özvegy nő öröklési joga* lehetett adott esetben egyenértékű. Az özvegyen maradt asszonyt az özvegyi jog (ius viduale) alapján meghatározott javak öröklése illette meg. Ha az örökhagyó lemenőket és túlélő feleséget hagyott maga után, akkor az özvegy nő férje ingóságaiból egy gyermekrésznyi örökrészt kapott. Amennyiben az örökhagyónak nem voltak lemenői, akkor az ingó vagyon teljes egészében a túlélő özvegy feleséget illette meg. (HK.I.99.) Ezen túlmenően az özvegy feleséget illeti férje hintaja a hozzátartozó lovakkal, férje ünneplő ruhája valamint az ötven szám alatti ménesnek a fele.

Lemenők hiányában a *felmenők* öröklése következik, azaz a szülők örökölnék gyermekeik vagyona után. (HK.I.53.) De ebben a vonatkozásban is igaz, hogy csak a törvényes vagy a törvényesített gyermekek után örökölnének a szülők, mégpedig érvényesítve a paterna paternis, materna maternis elvét. Az apai ősi vagyon az apa ágára, az anyai ősi birtok az anya ágára szállt vissza. A gyermek által vásárolt, szerzett jószág a szülők között fejenként egyenlő arányban oszlott meg. Ha csak egy személy van a szülői szinten, akkor a szerzett vagyon teljes egészében az életben lévő szülőre szállt. Ha adománybirtok is van a hagyatékban, az szintén arra az ágra szállt, ahonnan származott, de adománybirtok esetében élt az a szabály, hogy csak a birtokot elsőként megszerző szintjéig volt szabad visszamenni.

Amennyiben a szülői szinten nincs senki akkor következik az *oldalági öröklés*, melyet régen ágról ágra szálló öröklésnek neveztek.

Oldalági öröklés alatt a törvényes öröklés azon ágát értjük, mellyel az oldalágon lévő osztályos atyafiak egymás jószágaira nézve kölcsönös öröklési jussal bírnak. (HK.I.47.67.)

Ez az öröklési forma az *osztályos atyafiak vér- és jogközösségén* alapszik. Csak azon rokonok között kerülhet rá sor, akik bizonyíthatóan közös őssel rendelkeznek, tehát vérrokonok, valamint őseik között a vagyonban osztályrabocsátás következett be. Mindezekből következik, hogy az egy apától és egy anyától származó testvéreket mind az atyai, mind az anyai vagyonban oldalági kölcsönös öröklés illeti meg. Az apai féltestvérek csak az apai, az anyai féltestvérek csak az anyai jószágból örökölhettek oldalági öröklés címén.

Szlemenics Pál szerint⁵ oldalági öröklésnek csak ősi jószágban és annak keresményeiben illetve jövedelmeiben van helye, valamint olyan vagyonban, amit az osztályosok egyszer osztályra bocsátottak. Ez a megállapítás csak azzal a kiegészítéssel igaz, hogy adománybirtokban is van helye oldalági öröklésnek az első szerző osztályos rokonai körében. Ezt igazolja az 1655:54. tc.

„az osztály előtt szerzett vagyont nem kell ugyan osztályra bocsátani, de, ha a jószágszerző maradék nélkül hal el, akkor testvéreinek azaz oldalági rokonainak kölcsönös öröklési joga megmarad”.

Ezt erősíti az 1723:47. tc. is. Ugyanakkor az oldalági öröklés kérdése nem volt egyértelmű, mert néhány szerző az 1655. évi törvény rendelkezéseit csak a nem adományos, azaz ősi és más módon szerzett javakra értette. Az adománybirtokban csak úgy engedték meg az oldalág öröklését, ha az adományszerző testvére(i) nevét is beírta az adománylevélbe,⁶ hiszen Werbőczy is ezt mondta a HK.I.43. cikkében. Ugyanakkor az is benne van e cikkely 4-5. §-ában, hogy

„az osztatlan atyafiaknak az osztály megtörténte előtt úgy a hasznot, mint a kárt egyenlően kell megosztaniok, viselniök és elszenvetniök. Ebből következik, hogy ha olyan apáról vagy anyáról való, testvéreknek vagy apai részről való unoka-testvéreknek, kik még nem osztoztak, neveit az ilyen adománylevelekbe nem is iktatták, mindamellét osztozáskor mindenikük a maga részét joggal követelheti”.

Ez az álláspont azonban csak az adománybirtok első szerzőjének testvéreire igaz. Szlemenics úgy értelmezi az 1723. évi törvényt, hogy az nem tesz különbséget adományos és nem adományos jószág között.

Az oldalági öröklésnél is biztosítani kell azt a szabályt, amely szerint a közelebbi fokban rokon kizárja az öröklésből a távolabbi fokban rokont. Az időben később bekövetkezett osztály atyafiainak öröklése megelőzi az időben korábban bekövetkezett osztály atyafiainak öröklését. Azaz a meghalt örökhagyó testvérei megelőzik az öröklésben az elhunyt

⁵ Szlemenics Pál: Polgári magyar törvény. 1823. 197. p.

⁶ Szlemenics Pál: i. m. 199. p.

apjának testvéreit, az örökhagyó nagybátyjait.⁷

Természetesen oldalági öröklésnél is él az a szabály, hogy az osztályt tevő testvérek fejenként egyenlő arányban öröklik a vagyont, míg maradékaik áganként, azaz törzsenként örökölnék. Ha az egyik osztályos testvér ága kihal, akkor az osztályosok között fennálló kölcsönös öröklés címén a kihalt testvér ágának vagyona teljes egészében átszáll a többi testvér ágára.

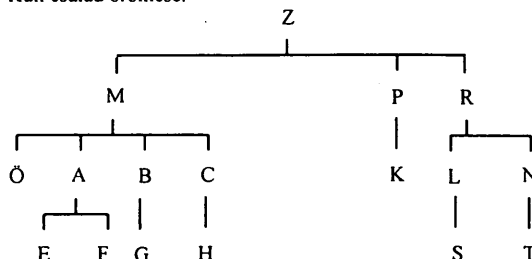
Oldalági öröklésnek csak maradékok hiányában van helye, de ingó és szerzeményi zálogos juss esetében az özvegyi öröklés és az 1687:11. tc. értelmében a kölcsönös hitvestársi öröklés ezt megelőzi. A nemesi jogban a hitvesi öröklést csak 1687-ben vezették be. Régi jó szokásaink értelmében, ha a férj maradékok és végrendelet nélkül halt meg, az özvegy nőt megillető jószágon kívül minden vagyona felmenőire, illetve osztályos atyafiaira szállt. Az özvegyi öröklés nem volt kölcsönös, az kizárólag az özvegyen maradt feleséget illette. Az özvegyen maradt férj felesége után semmit sem örökölt:

„azokat a dolgokat, melyeket akár menyekzői ajándékol, akár az eljegyzésért a vőlegény adott át a menyasszonynak, a vőlegény, ha menyasszonya meghalna, soha sem veheti vissza: de ha elhálásuk után gyermekek és végrendelet hátrahagyása nélkül múlták ki e világból, a férjnél fognak maradni.” (Hk.I.100.)

Ez változott meg 1687-ben, amikor gyermekek hiányában az ingó és zálogos javakban valamint szerzett jószágban kölcsönössé tették a hitvestársi öröklést, azaz a férj halála esetén a túlélő feleség, a feleség halála esetén a túlélő férj örökölt.

1687:11. tc. „a házasságok között az igazsággal összeférőnek s egyezőnek nem látszik az is, hogy midőn a férj örökösök és végrendelet nélkül költözik el e világból, az ő összes fekvőjószágai, melyeket zálog czimén szerzett és nyert, valamint... bármimű és fajú ingóságai is, az ő túlélő feleségére háramlanak: ellenben, ha a feleség tér gyermekek s felvállás vagy végrendeleti intézkedés nélkül a minden halandók útjára, hasonló javai s ingóságai, sőt csekélyebb értékűek is, nem férjére, hanem a meghaltnak közelebbi rokonaira szállanak. Mire nézve az összes karok és rendek közakaratóból végezték, hogy ilyen házastársak közt, a fentebb írt esetekben, a javakban s ingóságokban kölcsönös, viszonyos és egyenlő örökö-

⁷ Pl. 1659:117. tc. Kun család öröklése.

Az örökhagyónak (Ö) nincsenek lemenői. A, B és C M-től származott testvérei. Amennyiben az örökhagyó halálakor M már nem élt, akkor az örökhagyó vagyonát oldalági öröklés címén testvérei öröklük. Ha valamelyik testvér már nem élne, akkor az ő lemenői öröklük a vagyont. Ha M-nek már nincsenek lemenői és a vagyon jellege lehetővé teszi (ösi, szerzett illetve olyan adomány, ahol nem Ö volt az első szerző), akkor az örökhagyó vagyonát a nagyszülők, esetünkben Z öröklük. Ha már nincs az élők sorában, akkor következnek örökhagyó apjának (M) a testvérei (P és R), illetve haláluk esetén lemenőik.

södést tartsanak szem előtt: egyenlőképpen ezt kívánván a házastársi közösség is”.

A fentebbi törvényhelyet igyekezett az országgyűlés a gyakorlati életben is alkalmazni, amikor az 1715:100. és 105. törvénycikkekben idősb Erdődy György gróf és felesége Rákóczy Erzsébet utódainak valamint Lónyay Kata számára biztosították az öröklést az 1687:11. tc. értelmében.

A kölcsönös hitvestársi öröklés mellett feltétlenül szólni kell a közszerzeményről, még akkor is, ha a nemesi jogban ennek nem volt nagy jelentősége. A közszerzemény olyan vagyon, melyet a házastársak a házasság fennállta alatt visszterhesen szereztek. Törvényes öröklés esetén a közszerzeményi vagyon fele részét a férj, másik felét a feleség lemenő öröklék. Lemenők hiányában a túlélő házastárs öröklék meg a teljes közszerzeményi vagyont. A nemesi jogban közszerzeményi vagyonról csak akkor beszélhettek, ha a szerzőlevélbe a feleség nevét, mint szerzőtársát beírták:

„ha valamely férj pénzen birtokokat és birtokjogokat a házasság tartama alatt szerzett is és feleségének nevét a bevallólevelekbe be nem tette, akkor az aszszony az ilyen [habár vásárolt] birtokokban és birtokjogokban nem részesíthetik.” (Hk.I.102.)

A nemesi jogtól eltérően a polgárok és jobbágyok jogviszonyaiban általánosan elfogadott vagyon volt a közszerzemény:

„a feleség abban a vagyonban, melyet férje a házasság tartama alatt szerzett, mindig részessé és osztályossá válik.” (Hk.III.29.)

Az 1795:XV. javaslatban az 1687-ben bevezetett kölcsönös hitvesi öröklést, valamint a közszerzemény öröklését igyekeztek szabályozni. A kölcsönös hitvesi öröklést a korábbi gyakorlatnak megfelelően az ingó és a zálogos javakban kívánták biztosítani abban az esetben, ha az örökhagyónak nem voltak lemenői. Lényeges újításnak számítottak volna a közszerzeményről mondottak, hiszen a magyar nemesi jogban is általánossá kívánták tenni a közszerzeményi vagyont. Sajnos, e javaslat még országgyűlési tárgyalásra sem került.

- „1. Ha a feleség utódok nélkül távozik, a férjnek nem csak az ő szerzett, és birtokában tartott ingó javai, hanem ugyanazon feleség által zálog címén szerzett ingó javak, valamint az általa szerzett városi telkek megtartásának és visszaszerzésének joga illeteli.*
- 5. Ha a férj testamentum és utódok nélkül hal meg, minden (köz)szerzemény teljes joggal a feleségre száll.*
- 6. Ha pedig gyermekek vannak, a javakból örökös vallástétellel, vagy a szerzemény zálogával, ha a feleség nevét odaiktatták, a beiktatott feleség viszi a felét.*
- 7. A zálogjogokból pedig, ha a feleség neve nem lenne feltüntetve, akár a házasságkötés előtt, akár a házasságban szerezte azokat a férj, ahogyan bármilyen más ingó dolgoknál, a feleség mindösszesen a leányrészt kapja meg. [pontosabban egy gyermekrészt]*
- 9. Azon javaknak, amelyeket a férj és a feleség örökösen szerzett, a nevek beiktatását megtéve, és amelyekkel kapcsolatban egyik fél sem készített testamentumot, a javak fele a szerző feleség gyermekeié, másik fele pedig a szerző apa*

utódaié. Ha azonban a feleség neve nem lett az örökvalló levélbe beírva, akkor a vagyon kizárólag a férj utódait illeti.”⁸

Ha oldalági örökösök nincsenek végső soron a király *fiscus* örököl:

„fejedelmünk minden báró úrnak és mágnásnak, az ország többi nemeseinek és birtokosainak igazi és törvényes utóda, abban az esetben, ha valamelyikük örökösök és maradék nélkül halna el. Mert azoknak összes fekvő jószágai és birtokjogai a jelzett átruházás erejénél fogva, eredetileg Magyarország szent koronájától függenek és törvényes birtokosuk magvaszakadtával mindig ugyanerre néznek és háramlanak.” (HK.I.10)

A kincstár öröklése több jogcímen történhetett, amelyeket a fentebb idézett törvényhely nem különít el. Az adománybirtok olyankor száll vissza a kincstárra, ha az adománylevélben meghatározott örökös hiányzik. A gyakorlati életben ekkor mondjuk, hogy az adománybirtokban *magszakadás* következett be. A nemzetség tulajdonában lévő ősi jószág esetében, valamint a szerzett vagyonban a kincstár csak akkor örökölhét, ha a jószágot birtokló nemzetség kihalt és ezzel a vagyonban úgynevezett *urafogyottság* következett be. Mindezekon túlmenően a kincstárra szállt a *hűtlenségben* marasztalt személy vagyona is.

Werbőczy rendelkezését 1715-ben egészítették ki, amikor kimondták, hogy a

„királyi fiscus, mint minden magvaszakadtnak általános, törvényesen meghatározott utóda.” (1715. 25. tc.)

„Ha valaki örökösök és utódok nélkül találna meghalni és maga után a királyi adományozás bármely örökös címén nyert fekvőjavakat vagy birtokjogokat hagy hátra... az ilyen javak a jövőre is a királyi fiscusra szálljanak és háramoljanak.” (1715.26.tc)

A királyi kincstárnak kötelessége volt örökségét törvény útján is keresni. Önhatalmúlag a vagyont nem foglalhatta el. De a *fiscus* nemcsak jogot szerzett az öröklésre, hanem az örökség erejéig a hagyatéki terhet is megörökölte, mert köteles volt a leánynegyed, a hajadoni jogot, az özvegyi jogot, a hitbért és a hozományt is kiadni és köteles volt a károkat is megtéríteni.

A királyi kincstár öröklését is megkísérelték újra szabályozni az 1795:XVI. törvényjavaslatban.

⁸ Projectum Legum Civilium (PLC) 1791. Articulus XV. Uxore sine prolibus decedente, maritus non tantum mobilia ejusdem acquisita prae manibus suis habita, sed etiam bona immobilia titulo pignoris per eandem uxorem comparata, prout et fundos civiles per eandem acquisitos retinendi, imo si quaequam per genitores, vel consanguineos Uxoris adprehensa sunt, eadem repetendi Jus habet, quo in casu mobilia, una cum fiscu. Mortuo sine testamento, et prolibus marito, universa ejus coacquisita in uxorem pleno Jure devolvuntur. Extantibus vero prolibus, ex bonis fassione perennali, aut pignoratitia acquisitus, si nomen uxoris insertum est, uxor inserta tollet medietatem, nisi etiam filii, aut filiae, qua coacquisitores expresse inserantur, quem in casum ratam tantum pro ratione numeri insertorum nominum obtinebit; in casu autem illo, ubi sola uxor cum marito inserta medietatem accipit, ex alia medietate maritali, extantibus prolibus nullam ratam habere potest. Ex Juribus vero pignoratitiis, si nomen uxoris insertum non fuerit, seu illa ante conjugium, seu in conjugio maritus acquisiverit, prout et in aliis quibusvis rebus mobilibus uxor filialem solum ratam consequitur. Bonorum, quae per maritum, et uxorem, facta nominis insertione, perennaliter coacquiruntur, et de quibus neutra pars per testamentum disponit, duplicis tamen metrimonii proles adsint, medietas prolibus coacquisitricis uxoris, altera vero medietas prolibus patris coacquisitoris competit, si nihilominus nomen uxoris fassinalibus insertum non sit, tunc in praerecensito casu successio nonnisi prolibus coacquisitoris patris deferitur.

„A királyi fiscust az adománybirtok mellett mindazon javak, melyek azon általánosan záradék mellett: /minden más magvaszakadt vagy pártútó birtokos által birtokolt javak / a birtoknyerő urafogyottsága következtében megilleti.”⁹

Ez a rendelkezés a korábbi gyakorlatot hagyja érvényben változatlan tartalommal, mert az urafogyott és a magvaszakadt tulajdonos jószága száll vissza a királyra. Ezt követően a javaslat készítői részletes kívánják szabályozni, a kincstár öröklésének folyamatát. Ezért rendelik azt, hogy:

„a királyi kincstár öröklésére csak akkor kerülhet sor, ha a fiscus bizonyítja a család magszakadását, tényleges birtoklását valamint a javakhoz való jogát”.¹⁰

A fiscust illető birtokban az özvegy feleség és az árván maradt leányok a női különjogok értelmében bennmaradhattak, mert a kincstár kötelessége volt a nőket megillető jogok érvényesítése, ennek fejében viszont a birtokban lévő nők kötelesek voltak a törvényes örökös kincstárnak, a birtokra vonatkozó valamennyi okiratot kiadni:

„ha a férfiágot megillető adománybirtok birtokában a megadományozott özvegye vagy valamely nő tagja benne maradt, kötelességük a birtokra vonatkozó iratokat a királyi kincstár kezeihez kiadni, amennyiben az kéri.”¹¹

Mint törvényes örökösnek a kincstárnak kellett felelni az örökhagyó által okozott károért, neki kellett a hagyatéki terhet viselni.

„Ha a birtok utolsó tulajdonosa terheket halmozott fel, mielőtt a királyi kincstár-ra visszaszállna ez a birtok a terheket ki kell elégíteni az örökhagyó szerzett vagyonából, ha ez nem elegendő, akkor a leányágot megillető elzálogosított birtokból.”¹²

A hűtlenségben marasztalt személy birtokát is megörökölte a kincstár, de ebben az esetben csak azt a vagyonrészt, ami a hűtlenség elkövetésekor az elmarasztalt személynek már a tulajdonában volt:

„a királyi kincstár a hűtlenségben marasztalt remélhető jogait nem szerzi meg csak azokat, amelyeknek tényleges birtokában volt.”¹³

---

⁹ PLC. Articulus XVI. Fisco Regio ad bona donationi specificè non inserta, sub generali nihilominus clausula illa: et alia quaecunque per deficientem, aut notorium possessa Bona, collata, et per impetranterem virtute Donationis hujus, et subsecutae; statutionis, possessorio suo applicate, enato impetratoris defectu, ad revindicationem eorum actio competit; e contra vero.

¹⁰ PLC. Articulus XVI. Fiscus Regius ex antiquo defectu, annos quippe 32. ordinariae praescriptionis transcendente procedens, non modo defectum, et deficientis possessorium, sed et Jus ejusdem in Bonis praetensis docendum habet.

¹¹ PLC. Articulus XVI. Literalia Instrumenta, factum Bonorum sexum praecise masculinum concernentium, et cum defectu masculorum in Fiscum Regium devolutorum, aut eidem lite mediante adjudicatorum, aut eidem lite mediante adjudicatorum, tangencia, si per Fiscum lis, in quibus Fiscus Regius lite agere tenetur, stante lite, vidua, vel sexus foemineus Bonis caducis immanens, Literas Bona eadem caduca concernentes, et ad manus suas deventas, producere non tenetur.

¹² PLC. Articulus XVI. Onera per ultimum deficientem contracta, praevie ex acquisita substantia subtrahi, hac vero non sufficiente, ex summa inscriptita sexuti foemineo competente, deduci debent.

¹³ PLC. Articulus XVI. Fiscus Regius in casu notae Infidelitatis virtualia notiorum Jura non consequitur, verum unice, occasione incursum Notae, bona pleno, et reali eorum Dominio subjecta, in quorum classem referuntur etiam pignora per ipsum notorium constituta.

A korábbi gyakorlatot erősítette meg a javaslat, amikor arról rendelkezett, hogy a szabad királyi városban vagy úrbírális telken élő nemes minden ingóságát és városi ingatlanát a kincstár örökölte meg:

„a paraszti telken lakó magvaszakadt nemes ingóságait a fiscus örökli, ugyanakkor a jobbágytelkek tulajdona, és az erre épített dolgok, gazdasági felszerelések a földesurat illetik. Polgárok magszakadása esetén az adott szabad királyi város kincstára örököl, de a szabad királyi városban lakó, de polgárjogot nem nyert személy valamint a városban lakó nemes vagyonát a királyi fiscus örökli.”¹⁴

A fentiek is igazolják, hogy az 1795. évi magánjogi törvényjavaslatok kidolgozása során a törvényes öröklésről is rendelkeztek, de átfogó szabályozás nem született, csak azokat a kérdéseket tárgyalták, ahol az évszázadok során felmerült és állandósult jogviták rendezésére kívántak világosabb és érthetőbb szabályozást adni. Ezzel magyarázható, hogy rögzítik azt a tényt, hogy törvényes gyermekeik után a szülők minden szerzett és ősi vagyonban örökölhettek a viszonyosság elvét alkalmazván, de már nem örökölhettek a szülők abban az adománybirtokban, melyet a meghalt gyermek kapott a királytól. Valójában a Károly Róbert által megkísérelt gyakorlatot érvényesítették.

Az 1795. évi tervezet nem került országgyűlési tárgyalásra. Viszont 1827-ben újból felmerült a magánjog reformjának gondolata és az ismételten felállított jogi bizottság a régi tervezet alapján készítette el javaslatát, s küldte el megtárgyalásra a megyéknek. Így vált lehetővé, hogy a javaslatok megyei tárgyalásain komoly viták bontakozzanak ki a magyar magánjog reformját illetően. Számos közgyűlésen merült fel a magánjog tényleges kodifikációjának a szükségessége is. Sőt néhány vármegye ilyen értelmű utasítást adott országgyűlési követeinek. Az 1832-ben összeült országgyűlésen sokáig arról folyt a vita, hogy az előterjesztett kódex-tervezetek közül melyik kerüljön időben korábban tárgyalásra. A magánjogi tervezetek tárgyalását csak 1834 májusában kezdi meg az országgyűlés, s bár mérvadó politikusaink már ekkor egy egységes törvénykönyv elkészítésének szükségességét vetették fel, idő hiánya miatt az elkészített magánjogi törvénytervezetek tárgyalását kezdték meg. Ugyanakkor nem a tervezetek számozott sorrendjében folytak a tárgyalások, hanem az átfogóbb kérdések megoldását sürgették reformereink. Kölcsény a királyi fiscus öröklési jogának eltörlését sürgette: „a keresményben, mind addig, míg collateralis atyafiak találtak, a Fiscusnak örökösödése ne legyen, – az ősi javakra nézve pedig a végrendeles szabadsága helyre állíttassék, csak azon esetre maradván fen a Fiscus successiója, ha az ultimus deficiens javáról nem tett rendelést.”¹⁵

Kölcsényhez hasonlóan Deák is a kincstár öröklési jogának eltörlését kívánta, mint olyan jogintézményét, amely sem nem hasznos, sem nem igazságos és alkotmányunkkal is ellentétben áll.¹⁶

Természetesen a kincstár öröklési jogának eltörlése 1834–36-ban nem kerülhetett sorra, mivel ez óhatatlanul maga után vonta volna az ősiség és az adományrendszer eltörlésének kérdését is. Ezért a magánjogi törvényjavaslatok tárgyalását még 1834-ben

¹⁴ PLC. Articulus XVI. In Caduca substantia mobili Personarum Nobilium fundos, etiam rusticos incolentium, succedit semper Fiscus Regius, salvo unice pro Dominis Terrestribus eo, quod non modo proprietatis Fundorum Colonialium per Nobiles possessorum, sed et speraedificata eorum, et investiturae, velut solo cedentia, in successionem dominorum Terrestrium relinquuntur: liberis vero personis, et Ignobilibus omnibus, quae ratione domicilii iudicatur, consequenter Jurisdictioni Domini Terrestris subsunt, non fiscus Regius, verum Dominus Terrestris succedit.

¹⁵ Kossuth Lajos: Országgyűlési tudósítások. III. 188. p.

¹⁶ Kossuth Lajos: i. m. 371. p.

levették az országgyűlés napirendjéről. Így a magánjog és ezen belül az öröklési jog reformja a későbbi időkre maradt.

A nemesi vagyon törvényes öröklésére vonatkozó szabályok mellett érdemes figyelmet fordítani a *jobbágyi javak törvényes öröklésére* is. Werbőczy ugyan helyiel-közzel utalt a jobbágyoknak a nemesi jogtól eltérő intézményeire, mint pl. a közszerzemény kérdésére, de mégsem biztosított nagyobb teret e kérdésnek. A jobbágyok örökösödését a Hk.III. 29. és 30. cikke szabályozza. E szerint, ha valamely parasztnak fiai és leányai is vannak, akkor az ingó és ingatlan apai vagyonból fejenként egyenlő arányban örökölnék. Ha azonban az apa még életében kiházasította leányát, akkor a kiházasításkor kapott vagyont a leány örökrészébe be kell számítani, ha azt ő apai ősi javakból nyerte. Ha azonban az apa szerzett vagyonából házasította ki a leányát, akkor az apai szerzett ingóból már semmit sem követelhetett.

Ha a jobbágy életében, házassága során szerzett vagyont, azt úgy kell tekinteni, hogy feleségével közösen szerezték. Ezért

„a feleség abban a vagyonban, melyet férje a házasság tartama alatt szerzett, mindig részessé és osztályossá válik, úgy hogy ha a férj végrendelet tétele nélkül halna meg az egész vagyon reá fog háramlani.”

A következő szakaszt pedig teljes egészében a nemesi jogból emelte át Werbőczy:

„Ha pedig az apa első feleségének elhaltával mást vesz nőül, akkor az első feleségétől született fia, ha atyjával az ingó és ingatlan vagyonban megosztott, második felesége a fiú osztályrészéből magának semmi részt nem vehet és abba apjának eme második feleségétől született fiútestvérei sem avatkozhatnak, hanem a fiú arról a vagyonról saját tetszése szerint szabadon rendelkezhetik.”

Ez a rendelkezés azért érdekes, mert ha az apa és a fia megosztott a vagyonban, akkor az ősi józággá vált, amelyről már nem lehetett szabadon végrendelkezni. A jobbágyok öröklési jogánál gyakran kétségbe vonták az ősi vagyon létét, ezért mondhatta Werbőczy, hogy a fiú szabadon rendelkezhet, ugyanakkor létezett a jobbágy ősiség is.

A Hk.I.30.cikke ugyanakkor arról rendelkezik, hogy „ha a paraszt egyedül és magában álló személy és semmi örököst nem hagy maga után, ingó vagyonáról szabadon végrendelkezhetik, mindazáltal örökségei, ha ősieik, egészen a földesúrra háramlanak.” Ez ellentétben áll a 29. törvénycikk rendelkezésével, ahol az apa és fia között megosztott vagyont nem ősieink minősíti, hanem olyan vagyonnak, amelyről a fiú az apja halála után szabadon rendelkezhet.

„Ha pedig azokat *ön maga* szerezte volna, két részre kell osztani, melyeknek egyike valósággal a földesúrnak, másika pedig annak jut, akinek végrendeletében hagyta. Ha pedig végrendekezés nélkül halt el úgy összes ingó, mint ingatlan vagyona is a földesúrra háramlik.”

„Ha azonban a paraszt törvényes örököst hagyta maga után és az örökös még kisdéd és a tizenkét éves életkort el nem érte volna, akkor az apa nemcsak a maga osztályrészéről végrendelkezhetik, hanem a kisdéd és netán életkorának tizenkettedik évén belül elhaló örökösnek is, más örököst helyettesíthet, úgy, hogy ha az a törvényes örökös azalatt előbb megtalálna halni, a helyettesített örökös örököljön. De ha az igazi örökös azután a mondott életkort eléri vagy meghaladja, az ilyen helyettesítés elenyészik és az egész vagyon megtartása és kezelése az örököst fogja illetni.”

Ez a helyzet változott meg a reformkorban, amikor először az 1832–36. évi országgyűlésen tárgyalták az úrbírális tervezetet és az elfogadott törvények közül a IX.8–9. §-a kimondta:

„hogy a gyámság alatt lévők gyámatyjoknak a földesuraság által helyben hagyandó megegyezése nélkül vagyonokról nem rendelkezhetnek. Ha valamely jobbágy magzatok nélkül múlta ki e világból, köteleztetnek a bíró és a helybeii előljárók azt az uraságnak, kit a végrendelet nélküli világos magvaszakadásnak esetében az örökösödés illet, bejelenteni”

odaterjesztvén a HK.III.30. rendeletét, hogy a jobbágyok ezentúl minden akár ingó, akár ingatlan szerzett vagyonaikról teljes végrendelezési szabadsággal bírjanak.

Ezt a módosítást egészíti ki a 2. §:

„A jobbágyoknak minden ősi javaikban s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik, azzal, hogy mind az, mit a mindkét nemű magzatok kiházasításukkor vagy azután is szüleiiktől kaptak, osztálybeli részükbe tudassék be, teljesen egyenlő mértékben örökösödnek.”

Lényeges döntés született a jobbágyok öröklési jogának szabályozásával 1840-ben, de bármilyen fontos is volt ez, a nemesi magánjog alapvető kérdéseit ezzel nem oldhatták meg.

„A mag nélkül elhunyt jobbágyoknak még életben lévő szülei, annak ősi javaira s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeire nézve, az örökösödés rendében mind az oldalaslagi vérséget, mind a földesurat megelőzik.” (1840:VIII. tc.)

Az oldalági öröklés csak az ősiekre terjed ki, ha az örökhagyó jobbágy osztályos atyafiával halála előtt már megosztott. Ha azonban még osztatlan állapotban éltek, akkor, ha özvegy felesége sem élt és szülei is meghaltak, akkor mind ősi, mind szerzeményi vagyona, melyeket végrendelet nélkül hátrahagyott, legközelebbi oldalági örököseit illeti meg.

Földesúr örököl a jobbágy után a szerzett vagyonból, ha a jobbágy lemenői, szülei hiányában, végrendeletet sem készített, valamint, ha magszakadása következik be, pontosabban urafogyottá válik a vagyon. Ilyenkor mind a jobbágy ősi, mind szerzett vagyonából a földesúr örököl.

Ha az örökhagyónak nincs lemenője, de özvegy feleséget hagyott maga után, akkor a fent említett minden ingó vagyon az özvegy feleségé lesz.

„Ha valamely paraszt, akinek még ki nem házasított leánya is van, fiat nemzene, akkor úgy az ingó, mint az ingatlan apai vagyonban mind a kettő egyenlő joggal örökösödik.” (HK.III.29.)

A többi női különjog vonatkozásában Werbőczy a nemesi jogot vette át.

A magyar magánjog fejlődésének következő nagy korszaka 1848-ban következik be, amikor az áprilisi törvények hatálybalépését követően elindulhatna a polgári társadalom követelményeinek megfelelő átalakulás. 1848 áprilisában két törvény születik, melyek gyökeresen átalakítják a magyar magánjogot. Ezek az 1848:XV., mely az ősiség eltörlését mondta ki, valamint az 1848:IX. tc. amely az urbáialis és az azt pótló szerződések eltörléséről rendelkezett. E két törvénnyel valójában a tulajdoni rendszer két kötöttségi formáját számolták fel. Az adományrendszer megszüntetéséről nem rendelkeztek, mert

1848-ban úgy gondolták, hogy az ősiség felszámolásával, valójában az adományrendszert is eltörlik, s ezzel minden tekintetben szabad, polgári tulajdoni rendszert alakítanak ki. Nem így történt, hiszen az ősiség és az adományrendszer két különböző történelmi alapokon nyugvó rendszer, melyeknek természetesen megvannak a maga találkozási pontjai, de mégsem azonosak. 1848–49-ben a két kötöttségi forma felszámolásával a gyakorlati életben jelentős zavar keletkezett, melyet 1834-ben az országgyűlés kerületi ülésen Nagy Pál úgy jellemzett, hogy

„a Fiscus successioja annyi mint az aviticitas, az aviticitas meg annyi mint a Fiscus successioja. És ez a két portéka minden viszonyainkba annyira bele vannak szöve, hogy ha az a kettő bukfcnczet vet, minden reájok épült viszonyok is bukfcnczet vetnek”.¹⁷

Ezt úgy értette, hogy a feudális tulajdoni rendszer két alapvető kötöttségét úgy törölték el, hogy nem tettek a helyébe semmit, azaz a magyar magánjogi rendszer alapjait minden megoldási javaslat nélkül szüntették meg.

Ezért a szabadságharc leverése után az önkényuralom kormányzatára várt a feladat megoldása. Így születik meg az *ősiségi és az urbáriális pátens*. Az ősiségi pátensben már kimondták az adományrendszer eltörlését is: „A királyi és nádori adományozásoknak az ezelőtti magyar államjog szerint létezett rendszere hatályon kívül léptetendő, s ezen rendszerből az adománylevél szerinti örökösök hiánya és az eddigi törvényekben kijelölt hűtlenség miatt származtatott háramlási jog eltörlötetik.”¹⁸ Ezzel ténylegesen szabad polgári tulajdont hoztak létre. 1852-ben az Osztrák Polgári Törvénykönyv hatálybaléptetésével még a gyakorlati életben jelentkező problémákra is igyekeztek megoldást találni. „Az általános polgári törvénykönyv hatálybalépte napjától kezdve az öröklött és szerzett, az adományi és más vagyon, s a fi- és leányág közötti különbség, sem az élők közötti vagy a halál eseteire rendelkezhetési jogra, sem pedig a törvényes örökösödésre befolyással nem bír. Az általános polgári törvénykönyvnek az örökösödést tárgyzó rendeletei a vagyon és személyek minden neveire kiterjednek.”¹⁹ A feladat nem volt könnyű, hiszen idegen jogot alkalmaztak. Ezért amikor lehetőség nyílt rá, magyar megoldással szerettek volna a nehézségeken úrrá lenni, mert ahogy Tóth Lőrinc fogalmazott: „az ősiség összes magánjogi viszonyainkon keresztül szűvődik s annak szelleme áthatotta egész jogéletünket, az szerepel nemcsak örökösödési törvényeinkben, hanem magánjogunk számos egyéb részeiben is. Annak eltörlésével tehát megsemmisült magánjogunknak talán fele része. Másik nagy elv: az úrbéri viszony megszüntetése, ami ismét maga után vonta a volt magyar magánjog egy részét. Harmadik: a jogegyenlőség, minek folytán meg kelle szűnni magánjogunk mindazon részének, mely a jogok egyenlenségét, a nemes és nem-nemes közti különbséget feltételezi. Magánjogunk nagy része tehát e percben nem létezik.”²⁰ Ezért 1861-ben összehívták az *Országbírói Értekezletet*, amely megalkotta az *Ideiglenes Törvénykezési Szabályokat*, azzal az indokkal, hogy nem akarnak idegen jogot alkalmazni. Ezért hatályon kívül helyezték az Osztrák Polgári Törvénykönyvet és visszaállították az 1848 előtti nemesi magánjog minden olyan rendelkezését, melyek érvényesültek az 1848-ban megfogalmazott magánjogi törvények mellett is. Az ITSZ első fejezete magánjoggal, azon belül is elsősorban öröklésjogi kérdésekkel foglalkozott, s bár kimondta, hogy „a magyar polgári anyagi magán-

¹⁷ Kossuth Lajos: i. m. 371. p.

¹⁸ Tóth Lőrinc: Az ősiségi legfelsőbb nyíltparancs. Pest, 1853. 62. p.

¹⁹ Tóth Lőrinc: i. m. 98. p.

²⁰ Szladits Károly: Magyar magánjog IV. 9. p., Tóth Lőrinc: i. m.

törvények visszaállíttatnak, de a közhitel, a jogfolytonosság és a helyzet szükségéi által igényelt pótlásokkal," ugyanakkor új irányt is adott az öröklési jog fejlődésének.

Az 1848 előtti magyar öröklési rendszert tehát az ősiség, az adomány- és az úrbírális rendszer határozta meg. Ezek megszüntetésével az alapvető feladat az volt, hogy a régi jogintézményekből mit lehet átmenteni az utókorra, illetve ha nem lehet, akkor milyen öröklésjogi szabályok érvényesüljenek.

Az ITSZ-ben igyekeztek a jogalkotók az 1848:XV. tc. által megváltozott viszonyokhoz igazítani öröklésjogi rendszerünket, ezért az ősiségi pátenis mindama rendelkezéseit, melyek az öröklésre vonatkoztak megszüntették és így a törvényes öröklés esetében eltörölték a fiúk és leányok között tett különbséget kimondván, hogy az *„örökhagyónak minden vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll”*.

A királyi jóváhagyással törvényesített gyermekek törvényes öröklési jogát egy kúriai döntés értelmében akkor is biztosították, ha az örökhagyónak törvényes gyermekei is voltak.²¹

Ennek ellenére továbbra is kizárólag a törvényes lemenőkkel foglalkoztak jogtudósaink, a törvénytelen, azaz törvényes házasságon kívül született gyermekekről nem tesznek említést. Sőt az ITSz 9. §-a akként rendelkezik, hogy *„végrendelet nem léteben az örökhagyónak minden vagyona a tőle leszármazó törvényes gyermekekre száll és ha ezek közül egyik vagy másik már nem élne, de törvényes maradékokat hagyott volna hátra, a reá jutandott osztályrészt ezek öröklik”*. Ez azt jelenti, hogy az utóbbi esetben a korábbi joggyakorlat maradt hatályban. „Az OBÉ itt a régi magyar szokásjogot, mely az 1840:VIII. tc. 2. §-ban a jobbágyokra nézve törvénybe foglalt elismerést is nyert, nem változtatta meg.”²²

„A jobbágyoknak minden ősi javaikban, s végrendelet nélkül hátrahagyott szerzeményeikben törvényes házasságból származott fiú és leány maradékaik: olly világos megjegyzéssel azonban, hogy mind az, mit a mindkét nemű magzatok ki-házasításukkor vagy azután is szüléiktől kaptak, osztályrészükbe tudassék be – teljesen egyenlő mértékben örökösödnek, – s minden e részben eddig fennállott ellenkező szokások...ezennel megsemmisíttetnek.” (1840.VIII. tc.)

Az ITSZ bevezette a szabad végrendelezési jogot minden szerzett és öröklött vagyonra, de csak lemenők és szülők hiányában. Törvényes lemenők és szülők számára *törvényes osztályrészt*, mai elnevezéssel *kötelesrészt* biztosított. Erről a kötelesrésztől nem lehetett végrendelezni, legfeljebb a törvényben meghatározott esetekben az örökhagyó kitagadási joggal élhetett.

Leszármazók hiányában a régi öröklési rend értelmében a felmenők illetve az oldalág következett az öröklésben. Az ITSZ azonban új rendszert vezetett be. Ha nem voltak lemenők automatikusan sem a túlélő özvegy házastárs nem örökölt a hitvesi kölcsönös öröklés értelmében, sem pedig a felmenők. Lemenők hiányában mindenképp az örökhagyó hagyatékának jogi mibenlétét kellett megvizsgálni. Ha a hagyatékban szerzett vagyon volt, akkor a régi rendszertől eltérően a szerzett vagyon közszerzeménynek minősült s ezért a túlélő házastárs örökölte az egész hagyatékot. Ha azonban az örökhagyó hagyatékában *öröklött vagy ajándékba kapott* vagyon is volt, akkor az *ági* (öröklött) *vagyonnak* minősült, s a régi paterna paternis, materna maternis elvének megfelelően

²¹ Staud Lajos: A magyar magánjog tételes jogszabályainak gyűjteménye. Budapest, 1913. 164. p.

²² Staud, i. m. 165. p.

arra az ágra szállt vissza, ahonnan származott. Ezzel a régi ősiség helyett az ági vagyon fogalmát vezették be.

„Leszármazók hiányában az apa és anya hivatvák öröklésre, mindenik azon érték erejéig, mely tőlük vagy águktól akár végrendelet folytán akár a nélkül, az örökhagyóra hárult, az apai vagyon az apára, az anyai ágról eredt vagyon pedig az anyára szállván vissza.” (ITSZ 10. §)

Egy 1906-ban keletkezett kúriai döntés is leszögezte, hogy „az ági öröklés alapja a vér- és jogközösségen kívül a visszteher nélküli hárulás.”

Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a megszokott ősiség helyébe, mintegy azt felváltva, beléptették az ági vagyont. A kettő között az a különbség, hogy az ági vagyon létét, amennyiben vannak lemenők, nem szabad vizsgálni, mert fiúk és lányok minden vagyonban egyenlő arányban örökölnék. Csak lemenők hiányában lehet a vagyon ági jellegét vizsgálni. Innentől kezdve viszont az ági vagyon azonos az ősiség intézményével. Az ősiség esetében is legelőször a vér- és jogközösséget kellett bebizonyítani, ami az ági vagyon megítélése szempontjából is perdöntő. Itt ugyanis a vér- és jogközösség mellett az ingyenes háramlást kellett bizonyítani. Ha ez a három feltétel bizonyítható, akkor az ági vagyon úgy öröklődik, mint a régi ősi vagyon.

Amennyiben az örökhagyónak az ági vagyonton kívül visszterhesen szerzett javai is vannak, akkor ez utóbbiak lemenők hiányában a túlélő házastársra szállnak, a régi kölcsönös hitvestársi öröklés szabályai szerint, azzal a különbséggel, hogy a hitvesi öröklés az ingatlanokra is kiterjedt. Ha túlélő házastárs sincs, akkor a felmenők illetve az örökhagyó oldalága örökli a hagyatékot a régi szokásjogi normák szerint, azaz a közelebbi fokban rokon kizárja a távolabbi fokú rokont az öröklésből, illetve az örökhagyó apja és anyja az örökhagyó szerzett vagyonát fejenként egyenlő arányban örökli, a távolabbi fokban rokonok pedig mindig annyit örökölnék, amennyit kieső elődjük örökölt volna.

„Ha az apa, vagy az anya vagy közülük már egyik sem élne: a magyar törvények értelmében az apát az apai és az anyát az anyai ágon leszármazott oldalrokonok képviselik. Sem szülők, sem tőlük leszármazott oldalrokonok nem lévén: az öregapát és öreganyát s illetőleg az ezektől leszármazott oldalrokonokat, - és ha ezek sem volnának életben: az ősapát és ősanját, s illetőleg a tőlük leszármazott oldalrokonokat...illeti az öröklés.” (ITSZ 10–12. §)

A törvényes öröklés rendjén belül a felmenők és az oldalági rokonok öröklésének ez a szabálya a régi magyar szokásjog megerősítését is jelenti, hiszen Werbőczy Hármaskönyvének I. 47. címében azt írja:

„az atyafiak közt megosztott minden fekvőjóság és birtokjog, valamennyiüknek örököse nem lévén, a többi ötet túlélő, s örökösökkel megáldott atyafiúra háramlik, ha ugyan ezek az életben lévő atyafiak okirattal bebizonyítják, hogy az elhalt és örökösöktől megosztott atyafiú a nemzetség egyenes ágán az ő igazi vérségükből származott.”

A gyakorlat azonban bizonyos helyeken megtörte a régi szokásjogi rendet még akkor is, ha a törvény szó szerinti értelmezéséből is a hagyományok megerősítése olvasható ki. A régi szokások értelmében a felmenők öröklésénél mindig figyelemmel kellett lenni az első szerzőre, mert csak az ő szintjéig visszamenve lehetett a felmenőknek illetve az oldalágnak örökölnie. Az ági vagyon esetében a joggyakorlat ezt továbbra is érvényesítette, mert egy kúriai döntés kimondta, hogy az a vagyon, ami az örökhagyóra szüleitől

háramlott a nagyszülőkre nézve szerzeményi vagyonnak minősül, ha azok nem tudták bizonyítani a vagyonnak tőlük való eredetét. (Staud Lajos: A magyar magánjog tételes jogszabályainak gyűjteménye. Budapest, 1913. 171. p.) Erre még csak utalás sem történt az ITSZ-ben. A másik eltérő gyakorlat az, hogy amennyiben az örökhagyó után a visszerhesen szerzett vagyont a szülei öröklék, az egyik szülő halála esetén nem az elhalt szülő oldalága illetve az ő felmenői örökölnék, hanem az örökség átszáll a még élő szülőre illetve annak az oldalági rokonaira.

Az ősiségi pátenz megszüntette a királyi fiscus öröklési jogát magszakadás és a hűtlenség eseteire nézve, csak az urafogyott vagyonban hagyta meg azt. Ezt az ITSZ is megtartotta:

„a szent korona ügyvédének öröklése ott, hol sem törvényes, sem végrendeleti örökösök nem léteznek, minden vagyonra különbség nélkül kiterjed.”

A magyar törvényes öröklés szabályait vizsgálva megállapítható, hogy lényeges változás a Hármaskönyv megszületése előtti és utáni időben a magyar jogban nem következett be. A nemzetség megőrizte azt a jogát, hogy a nemzetség tagjainak kezén lévő jószágot nem örökölhette más. A 18. században születnek ugyan törvények a törvényes öröklés területén is, de ezek inkább magyarázzák, mint megváltoztatják a joggyakorlatot. A döntő lépés 1848-ban következik be, de a magyar szabadságharc miatt az országgyűlésnek nincs ideje a polgári magánjogi törvénykönyv kidolgozására. Ennek az lesz a következménye, hogy a Habsburg udvarra vár a kérdés rendezése. Miután a Habsburg Birodalomban 1812-ben hatályba léptették a polgári törvénykönyvet, ezt alkalmazták Magyarországon is. Az idegen jogot azonban a magyarok elvetették, s ezért 1860 után inkább a régi jó bevált magyar szokásjogot kezdték ismét használni. Így az ITSZ-be, lemenők hiányában, visszacsempészték az ősi vagyon rendszerét. Ezzel a magyar magánjog – különösen annak öröklésjogi része – hosszú évtizedekre ismét megrekedt a fejlődés útján.

MÁRIA HOMOKI-NAGY

DAS UNGARISCHE GESETZLICHE ERBRECHT BIS 1861

(Zusammenfassung)

Der von den Stammesfürsten verteilte Boden gehörte dem ganzen Stamm und ging nur durch den Stamm auf das Geschlecht, die Familie und die Einzelpersonen. Der Einzelperson hatte kein Recht, über sein Vermögen zum Schaden der Familie, des Geschlechts oder Stammes zu verfügen. Der Besitz der Liegenschaft ging in gerader Linie auf die männliche Nachkommenschaft über, im Falle von derer Ermangelung auf die Seitenverwandschaft, dann folgten die Familie, dann das Geschlecht und am Ende der Stamm.

Der wichtigste Charakterzug der Avitizität war, daß sie nicht auf der Grundlage des persönlichen, sondern auf der des Familienbesitzes stand, wodurch nicht nur das Erbrecht, sondern das ganze Privatrecht von den mehr entwickelten Rechtssystemen getrennt worden war. Das alte ungarische Erbrecht wurde durch die bürgerliche Revolution im Jahre 1848 abgeschafft.

Zu einem Bürgerlichen Gesetzbuch kam es nicht mehr. Es kam ein Chaos im Rechtssystem. Am 29. November 1852 wurde der sogenannte Avitizitätspatent erlassen und zugleich durch diesen Akt das Österreichische Bürgerliche Gesetzbuch für Ungarn in Kraft gesetzt.

Das Jahr 1861 brachte einen Wendepunkt in der Entwicklung des ungarischen Erbrechts. Die öffentliche Meinung im Lande betrachtete das 1853 in Kraft getretene ABGB als Symbol der verhassten fremden Unterdrückung, es konnte nicht Wurzeln fassen.

Die erbrechtlichen Beschlüsse der Judexkurialkonferenz akzeptierte nur die Reformen, die sich zu den veränderten wirtschaftlichen Verhältnissen als unabdingbar erwiesen. Einzelne Institutionen des alten Rechts feudalen Charakters wurden „rehabilitiert“. Am stärksten war dies bei der Institution der Rückfallerbfolge wahrnehmbar, die als Überrest der Avitizität betrachtet werden kann.